

Fenomen populizma i neki njegovi aspekti

Vrkić, Martin

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:332648>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Martin Vrkić

FENOMEN POPULIZMA I NEKI NJEGOVI ASPEKTI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
Diplomski studij socijalne politike

Martin Vrkić

FENOMEN POPULIZMA I NEKI NJEGOVI ASPEKTI

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Antonija Petričušić

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Populizam – povijest (proučavanja) fenomena	2
3. Teorije i tipovi populizma	4
3.1. Počeci teorijskog promišljanja o populizmu – Margaret Canovan	4
3.2. Diskurzivna teorija populizma	6
3.3. Populizam kao političko-komunikacijski stil.....	8
3.4. Ideacijski pristup populizmu	11
3.5. Populizam kao politička strategija	14
3.6. Tipovi/podjele populizma	15
3.7. Uzroci populizma	20
4. Utjecaj populizma na društveno-političke sustave	22
4.1. Populizam i liberalna demokracija.....	22
4.2. Populizam i ljudska prava	25
4.3. Populizam i socijalna država.....	26
5. Zaključak	28

Fenomen populizma i neki njegovi aspekti

Sažetak:

Cilj ovog rada je pružiti uvid u neke (od mnogih) aspekte populizma. Prvo predstavljam kratki povijesni pregled populizma kao fenomena, kako i gdje se prvo pojavio. Zatim predstavljam neke od glavnih teorijskih shvaćanja populizma, prvenstveno diskurzivnu teoriju, populizam kao političko-komunikacijski stil, ideacijski pristup i populizam kao političku strategiju. Predstavljam i neke uzroke i tipove populizma. U zadnjem dijelu rada govorim o nekim implikacijama populizma, primarno o njegovom odnosu s liberalnom demokracijom, ljudskim pravima i socijalnom državom.

Ključne riječi: populizam povijest teorija uzroci tipovi liberalna demokracija

The phenomenon of populism and some of its aspects

Abstract:

The aim of this paper is to provide insights into some of the (many) aspects of populism. I first present a brief overview of its history as a phenomenon, how and where it first appeared. I then present some of the main theoretical understandings of populism, namely the discourse theory, populism as a political-communication style, ideational approach and populism as a political strategy. I also present some of the causes and types of populism. Final part of the work addresses some of the implications of populism, primarily how it interacts with liberal democracies, human rights and welfare state.

Key words: populism history theory cause types liberal democracy

Izjava o izvornosti

Ja, Martin Vrkić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor ovog diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Martin Vrkić, v.r.

Datum: 20.9.2024.

1. Uvod

Što to zajedničko imaju Marine Le Pen, Geert Wilders, Alexis Tsipras, Dragutin Lesar, Donald Trump, Evo Morales, Rafael Correa, Hugo Chavez, Robert Fico i Ivan Vilibor Sinčić? Na prvi pogled, ne puno. Ipak, jedna ključna stvar ih veže – prozvani su populistima. Žustra je borba protiv populista; ne voli ih Europska Unija; protiv njih se borio Jean-Claude Juncker (CNBC, 2016.); nije ih voljela ni Angela Merkel (Deutsche Welle, 2018.); a protiv njih se bori i naš premijer Plenković (Večernji list, 2018.). Zašto je potrebno boriti se protiv populizma? *Trebamo* li ga se stvarno bojati, kako nam to govore konvencionalni političari?

Populizam. Fenomen o kojem se povremeno priča, nekako najčešće u predizborno doba, fenomen o kojem svi znamo nešto, a opet ne znamo ništa. Radi se o jednom konstrukt, zapravo pojavi, o kojoj vjerojatno svatko od nas ima neku svoju predodžbu, odnosno ideju o tome što on jest. Većina ljudi vjerojatno smatra da su populistu oni političari ili stranke koji se učestalo pozivaju na narod. Ako biste se upustili u raspravu o populizmu s politolozima i rekli im to, većina njih bi Vam vjerojatno rekla da ste u krivu. Kako to onda znanost vidi populizam? Za uvod ćemo dati definiciju jednog od vodećih stručnjaka na temu populizma, Casa Muddea: „populizam je ideologija koja smatra da je društvo podijeljeno u dvije homogene i suprotstavljene grupe, *neiskvaren* narod nasuprot *korumpiranih* elita, a koja smatra da bi politika trebala biti izraz opće volje naroda“ (2004.). Tu već vidimo dvije **glavne** sastavnice populizma oko kojih, kod većine politologa, postoji suglasje (dok oko ostalih elemenata postoje prijepori): na jednoj strani je (dobar) *narod*, a s druge strane (zle) *elite*, a koji su u međusobnom sukobu.

Populizam nije samo to, on je fenomen oko kojeg se do dana današnjeg, u društvenim znanostima koje ga proučavaju, „lome koplja“ u mnogim njegovim aspektima. U ovom radu pokušat ćemo dočarati i sažeti kompleksnost (Mansbridge i Macedo, 2019.: 60) i percepciju populizma, ponajprije iz perspektive politologa, a potom i drugih znanstvenika iz područja društvenih znanosti. Ne čudi stoga što su domaći stručnjaci na temu populizma, profesori Grbeša-Zenzerović i Šalaj, svoju knjigu na temu populizma nazvali „**Dobar, loš ili zao?** (Populizam u Hrvatskoj)“

(2018.), aludirajući na to da je teško na teorijskoj i praktičnoj razini unaprijed prosuditi njegovu narav.

U tom smislu, ovim radom želi se prezentirati relevantna literatura na temu populizma i time objasniti što populizam jest, odnosno kako ga percipiraju i definiraju društveni znanstvenici, u prvom redu politolozi koji ga u najvećoj mjeri i proučavaju; kakav je teorijski okvir populizma. Prezentiraju se i implikacije, odnosno posljedice koje populizam ima (ili bi mogao imati) na politički i druge društvene sustave neke zemlje i kako u tom smislu on utječe ili bi mogao utjecati na demokraciju, posebice liberalnu demokraciju. S obzirom na to da sam student socijalne politike, jedno poglavlje posvetit ću i tome kako populizam utječe (ili bi mogao utjecati) na ljudska prava, ali i na socijalnu državu.

2. Populizam – povijest (proučavanja) fenomena

Za početak slijedi zaista kratki povijesni prikaz o tome kad se, prema nekim autorima, populizam prvi put kao pojam i fenomen počeo pojavljivati, kako se razvijao do današnjih dana i sl.

Grbeša i Šalaj (2018.: 21) navode da se populizam često vezuje uz pojam *populares* još iz doba Rimske Republike, a označavao je jednu od dvije frakcije senatora u Rimskom senatu: na jednoj strani bili su *popularesi*, koji su zagovarali vladavinu u korist naroda, a na drugoj strani *optimatesi* koji su zagovarali interese senatorskih elita. Kao dodatnu zanimljivost, spomenimo i to da povjesničari kao jednog od najpoznatijih predstavnika frakcije *popularesa* navode Julija Cezara (Holland, 2003.; Morstein-Marx, 2003., prema Grbeša i Šalaj, 2018.: 21).

Ipak, globalno gledano, populizam kao pojava se počinje pojavljivati zapravo tek u relativno bliskoj povijesti. Naime, neki od prvih društvenih pokreta/stranaka za koje znanstvenici navode da se mogu okarakterizirati kao populistički (ili su se izričito sami takvima nazvali), identificirani su tek krajem 19. stoljeća. U tom kontekstu znanstvenici spominju tzv. *narodnike*, odnosno pokret *narodničestva* koji se pojavio i koji je djelovao u Rusiji, kojeg su 1870.-ih godina započeli i predvodili ruski intelektualci koji su idealizirali „narod“, pogotovo seljake (i njihove vrijednosti), za koje su smatrali da mogu biti nositelji revolucije i temelj budućeg ruskog društva, s

jedne strane; dok se s druge strane, u SAD-u u slično vrijeme (1890.-ih godina) javio pokret, odnosno stranka – *People's party* (Narodna stranka), koja si je, između ostaloga, postavila dosta ambiciozan zadatak, nešto što se i danas čini kao nemoguća misija – da postane treća relevantna politička snaga na nacionalnoj razini i prekine dominaciju Republikanske i Demokratske stranke, za koje je smatrala da su se, kao političke elite, previše odvojile od naroda, „ukrale“ narodu demokraciju i previše radile u sprezi s poslovnim elitama, suprotno vrijednostima proklamiranim u Ustavu SAD-a, a sve na štetu *naroda*, odnosno radnika i seljaka (Canovan, 1981.; Grbeša i Šalaj, 2018.: 23; Urbinati, 2019.: 115). Što se tiče drugih populističkih aktera u Europi (odnosno ako time isključimo Rusiju i *narodnike*), začetke populizma (npr. u Francuskoj) neki autori vide u pokretu francuskog generala Georgesa Boulangerera i to u sličnom vremenskom razdoblju, krajem 1880.-ih godina (Kaltwasser i sur., 2017.: 19), a kao recentniji povijesni primjer populizma koji je poslužio kao inspiracija za druge populističke aktere u Francuskoj, poput najpoznatijeg „Nacionalnog okupljanja“ Jeana-Mariea Le Pena (prije *Front National*, danas *Rassemblement National*), spominje se pokret Pierrea Poujadea – *pužadizam* (Taggart, 2000.: 77). Konačno, potrebno je u ovom kontekstu spomenuti i Južnu Ameriku koja je također kroz povijest (naravno, i do današnjih dana) zabilježila prisutnost mnogih značajnih populističkih opcija, a kao jednog od najranije uočenih i relevantnijih svakako moramo navesti, u prvom redu, Juana Peróna (*peronizam*) iz Argentine (Horowitz, 2012.), ali, naravno, bilo je i drugih, poput Lázara Cárdenasa iz Meksika (Basurto, 2012.) i sl.

Što se tiče samog pojma populizma (ili njegovih izvedenica), prve takve upotrebe u medijima zabilježene su, jasno, u isto vrijeme dok je u SAD-u djelovala Narodna stranka. Tako neki navode da se pojam, konkretno, prvi put u medijima i javnom diskursu počeo spominjati od 1892. godine, prvi put u izdanju novina *The Boston Globe* u listopadu te godine (Fuentes, 2020.: 53), zatim u članku časopisa *Nation* u studenome iste godine (Houwen, 2011., prema Grbeša i Šalaj, 2018.: 23) itd. Osnovna ideja pojma uspjela se etablirati „...kao oznaka za politički pokret koji zagovara interese običnih građana nasuprot interesa političke i poslovne elite“ (Grbeša i Šalaj, 2018.: 23); međutim, ono što je zanimljivo istaknuti jest to da su pojmovi populizma i njegovih izvedenica u to doba korišteni u relativno neutralnom značenju (ibid), dok se danas termini populizam/populist i sl., koriste najčešće u pogrđnom smislu i sami

politički akteri koji bi se mogli okarakterizirati kao populisti, u načelu nisu skloni tome da ih se obilježava kao takvima upravo zbog negativnih konotacija koje ti pojmovi nose sa sobom, pri čemu je cilj diskreditacija takvih aktera i to najčešće od strane suparničkih političkih opcija (Grbeša i Šalaj, 2018.: 29-30). Kao dodatnu zanimljivost možemo istaknuti da se nakon 2. svjetskog rata pojam značajnije proširio svijetom, ali da se često koristio kao oznaka za „neobičajene političke pojave ili pokrete“ koji se nisu mogli svrstati u neku od tada važećih klasifikacija (Grbeša i Šalaj, 2018.: 24).

Konačno, što se tiče znanstvenog proučavanja populizma – u tom kontekstu kao najznačajniji događaj koji je obilježio početak sustavnijeg znanstvenog proučavanja fenomena populizma navodi se znanstvena konferencija održana u Londonu 1967. godine na kojoj su sudjelovali društveni znanstvenici iz različitih zemalja, a s interesom za temu populizma (ibid).

Sada kad smo prikazali kratku povijest nekih od najznačajnijih događaja vezanih za pojavu populizma (i njegovo proučavanje), krećemo na sljedeći korak – prikazat ćemo neke od najznačajnijih teorija o populizmu.

3. Teorije i tipovi populizma

Sada ću prikazati neke od najznačajnijih teorija/pogleda na populizam koje su kroz godine istraživanja razvili neki od najpoznatijih teoretičara populizma (npr. Canovan, Laclau, Mudde i dr.), a za koje se smatra da su u većoj ili manjoj mjeri oblikovali današnje poimanje populizma; drugim riječima, prikazat ćemo neke od najetabliranijih teorija.

3.1. Počeci teorijskog promišljanja o populizmu – Margaret Canovan

Kad govorimo o teorijama populizma, bilo bi nepravедno izostaviti Margaret Canovan. Profesorica Canovan bila je jedna od prvih znanstvenika koja je pokušala sistematizirati dotadašnje spoznaje o populizmu i u tom smislu je postavila temelje za daljnje teorijsko promišljanje populizma (Mudde, 2021.: 580). Naime, dotadašnja istraživanja i radovi na temu populizma nisu postojali u velikom broju, a ono (relativno) malo što ih i je bilo (do početka 1980.-ih), nerijetko su samo uvodili

dodatne nejasnoće u razumijevanje populizma jer su istraživanja pretežno ovisila o specifičnom političkom kontekstu neke zemlje (Taggart, 2000.: 8, 22; Mudde, 2004.: 541). To se možda najbolje može vidjeti na primjeru nekoliko definicija populizma drugih autora koje u svojem radu prezentira Canovan (ovo su samo neke, ne sve koje ona prezentira), npr.: „To je socijalizam koji se pojavljuje u nazadnim seljačkim državama koje se suočavaju s problemima modernizacije“ (Walicki, 1968., prema Canovan, 1981.) ili „U osnovi... ruralni pokret koji teži ostvariti tradicionalne vrijednosti u društvu koje se mijenja“ (Calvert, 1968., prema Canovan, 1981.). Autorica stoga zaključuje da je koncept populizma u tom razdoblju bio poprilično „zamućen“ i da nije bilo jasno na što se točno odnosi kad se već koristi za opisivanje različitih pojava pa je u tom smislu postavila pitanje – „ima li nešto, ako išta, što svi ti populistički fenomeni imaju zajedničko?“ (Canovan, 1981: 3). Upravo tu je najveći autoričin doprinos u razumijevanju/teoriji populizma. Naime, ona je, pokušavši odgovoriti na ranije postavljeno pitanje, osmislila jednu od prvih tipologija populizma, kojeg je grupirala u dvije veće skupine, s nekoliko podvrsta u svakoj (Canovan, 1981: 13; Grbeša i Šalaj, 2018.: 25):

1. Agrarni populizam

- a) Populizam farmera – npr. ranije spomenuta Narodna stranka iz SAD-a
- b) Zemljoradnički populizam (kojeg je uočila u zemljama zapadne Europe)
- c) Populizam intelektualaca – ranije spomenuti ruski *narodniki*

2. Politički populizam

- a) Populistička diktatura – npr. vladavina Juana Peróna u Argentini
- b) Populistička demokracija – u kojoj se zagovara političko sudjelovanje građana putem instrumenata izravne demokracije (npr. kroz referendumne)
- c) Reakcionarni populizam – njime se želi okupiti istomišljenike na temelju nesnošljivosti prema drugim (manjinskim) skupinama
- d) Političarski populizam – pokušaj nekih političara da kroz deideologizirano pozivanje na narod dobiju što veću političku potporu i osvoje vlast

Nadalje, kao ključno obilježje, za koje autorica smatra da je svojstveno svim populističkim pokretima, navodi se upravo napetost/sukob između naroda i elita, tj. antielitistička nastrojenost populizma (Canovan, 1981.: 11). Također, u tipologiji koju prezentira autorica, vidimo da populizam nije/ne mora nužno biti isključivo

autoritaran, već da može imati i značajan demokratski potencijal jer neke podvrste naglašavaju potrebu za većim političkim angažmanom „naroda“, npr. kroz referendum (Canovan, 1981: 12). Konačno, autorica navodi da je populizam svestrana pojava, odnosno da se može manifestirati u više oblika (konkretno, ove koje je navela) te da, sukladno tome, jedinstvena definicija populizma nije moguća/potrebna (Canovan, 1981: 7, 12-13). Naravno, kako je odmicalo vrijeme, drugi znanstvenici su ipak nastojali (i uspjeli?) detaljnije suziti i izdvojiti ključne elemente populizma s ciljem da jednostavnijim definicijama i manjim brojem podjela lakše identificiraju i podvedu veći broj populista pod isti nazivnik. Takvim „jednostavnijim“ konceptima olakšava se uočavanje populističkih aktera i donekle omogućava njihova analiza i usporedba. U tom smislu, u nastavku prezentiramo neke od najznačajnijih suvremenih teorijskih pristupa populizmu: diskurzivnu teoriju populizma, populizam kao političko-komunikacijski stil, ideacijski pristup populizmu, i populizam kao političku strategiju.

3.2. *Diskurzivna teorija populizma*

Jednu od često spominjanih teorija o populizmu razvio je Ernesto Laclau u suradnji sa Chantal Mouffe. Da bi se razumjela bit ove teorije, bitno je prvo razjasniti nekoliko ključnih pojmova; diskurs i hegemoniju, kako ih shvaćaju Laclau i Mouffe. Prvo, oni politiku shvaćaju kao „diskurzivnu borbu za hegemoniju“, a pod hegemonijom podrazumijevaju „djelomično i privremeno fiksiranje određenih značenja“ (Grbeša i Šalaj, 2018.: 33). Na tragu toga, politika se analizira korištenjem diskursa, a diskursi se „artikuliraju oko različitih, središnjih/nodalnih pojmova kojima se želi nametnuti hegemonija u javnoj sferi i tako utjecati na donošenje političkih odluka“ (ibid). Sam diskurs „može imati jezične elemente“ (odnosno uključuje jezik, riječi, ideje), ali je on ujedno i „materijalan i može se sastojati od institucija, struktura, normi itd.“ (Laclau i Mouffe, 2001.: 108, prema Thomassen, 2024.: 143), a njime se „artikuliraju zahtjevi i konstrukcija antagonizama te time stvaraju politički identiteti“ (Grbeša i Šalaj, 2018.: 33). Kod Laclauovog pristupa, u populističkom diskursu *narod* nije unaprijed definiran, on se stvara u tom diskursu (Thomassen, 2024.: 143). Naime, unutar ovog pristupa narod se konstruira naknadno, a on nastaje i međusobno je povezan na temelju

nekih zahtjeva koji se postavljaju pred one koji su na pozicijama moći, tj. koji mogu rješavati o tim zahtjevima; ako se taj neki specifičan zahtjev ne ispuni (Thomassen navodi kao primjer pitanje subvencioniranja autobusne karte), a postoje eventualno i neki drugi zahtjevi (npr. percipirana korupcija nekog političkog aktera) koji se također ne zadovolje, tada će se ljudi početi povezivati u nešto što Laclau naziva lance ekvivalencije i na taj način se artikulira, odnosno stvara *narod* u nekom danom kontekstu, povezan nekim zahtjevima/problemima (Thomassen, 2024.: 143). Važne karike lanca ekvivalencije su, s jedne strane, prazni označitelj(i) koji može biti neki simbol, slogan ili nešto sl., pod kojim se ljudi s različitim zahtjevima mogu ujediniti, npr. „99%“, „narod“ i sl., dok je druga karika ekvivalencije antagonizam, odnosno naglašavanje i poimanje strukture društva kao dualističke pa se onda formuliraju politički zahtjevi „naroda“ u opreci s ideologijom vladajuće skupine, tj. naglašava se sukob između grupa, gdje je, s jedne strane narod, a s druge strane dominantna politička opcija (Grbeša i Šalaj, 2018.: 34; Thomassen, 2024.: 144-145). Oba entiteta su prazni označitelji koji se onda mogu ispuniti različitim sadržajima, ovisno o socio-političkom kontekstu i socio-kulturnoj tradiciji gdje se ti akteri pojavljuju (Grbeša i Šalaj, 2018.: 34) te je upravo ta, diskurzivna logika ono što je svojstveno svim populističkim akterima, bez obzira na razlike među njima i zato se ova teorija smatra izuzetno apstraktnom, odnosno formalnom (Grbeša i Šalaj, 2018.: 34; Thomassen, 2024.: 144). U svojim prvotnim promišljanjima o populizmu unutar diskurzivne teorije, Laclau je izričito naveo da je, ako se neki diskurs želi obilježiti kao populistički, nužno da su oba elementa u diskursu prisutna istodobno, odnosno da nije dovoljno da se u nekom diskursu samo spominje narod, već da populizam nastaje onda kad se „popularno-demokratski elementi prezentiraju kao opcija koja je antagonistička ideologiji dominantnog bloka“ (Laclau, 1977.: 173, prema Grbeša i Šalaj, 2018.: 34) – međutim, takvo stajalište Laclau u svojim kasnijim radovima (npr. *On Populist Reason*, 2005.) napušta te navodi da se populizmom može smatrati svako suprotstavljanje dominantnom bloku, dokle god postoji neki središnji pojam (koji više ne mora biti „narod“) oko kojega se ljudi mogu ujediniti, čime, tvrde Grbeša i Šalaj (2018.: 35), Laclau u biti izjednačava populizam i općenito politiku, što također kritiziraju, npr., Stavrakakis i Katsambekis (2014.: 139, prema Grbeša i Šalaj, 2018.: 35) koji navode da se time gubi jasnoća/distinkcija populizma jer se time populizam

efektivno više ne može razlikovati od drugih političkih pojava/antagonizama te predlažu da se takva, modificirana verzija ove teorije odbaci i zadrži u izvornom obliku. Još jedna od kritika (iako ih ima još, ali ih nećemo u ovom radu prikazati) je da ova teorija ne dozvoljava razlikovanje između populista, npr. na lijeve i desne populiste (Thomassen, 2024.: 149). Ipak, ova teorija i dalje se smatra značajnom, a, uz neke modifikacije, poslužila je kao inspiracija za još dva pristupa populizmu, jednom koji ga shvaća kao političko-komunikacijski stil i drugi kao ideologiju (Grbeša i Šalaj, 2018.: 35-36).

3.3. Populizam kao političko-komunikacijski stil

Neki istraživači populizma tvrde da se populizam ne može definirati kao ideologija, politička strategija (o njima ćemo u sljedećim poglavljima), diskurs ili politička logika, već da bi ga bilo najbolje definirati kao „političko(-komunikacijski) stil koji danas koriste mnogi akteri diljem svijeta“ (Moffitt, 2016: 37). Prema Moffittu, glavne odlike populizma kao političko-komunikacijskog stila mogle bi se grupirati u tri skupine (Moffitt, 2016.: 51-53):

- a) Pozivanje na narod (spram elita) – s jedne strane narod je ciljana publika populista (jer se njemu obraća), a s druge strane populist naglašava da upravo on nastoji zastupati njegove interese (Arditi, 2007.a, prema Moffitt, 2016.: 51); nadalje, narod se idealizira – on je „istinski nositelj suvereniteta“. Identificiranje s narodom može se manifestirati na razne načine, bilo izravnim pozivanjem na „narod“ (ili korištenjem drugih sličnih fraza), bilo nekim drugim gestama kojima populist nastoji iskazati identificiranje s narodom. Nadalje, populist naglašava dihotomni društveni ustroj – s jedne strane je, naravno, narod, a s druge suprotstavljena elita (pri čemu se ne mora koristiti samo riječ elita, mogu i sinonimi/drugi označitelji, npr. „establišment“), ali se pritom mogu spominjati i neki „Drugi“ (druge skupine u društvu, npr. migranti), koji se također smatraju neprijateljima naroda (jer su na neki način povezani s elitom). Uz to, populist se suprotstavlja političkoj korektnosti sustava/elite jer se želi prikazati kao netko tko ne pripada tom sustavu i kao netko tko zna kako narod razmišlja (Barr, 2009., prema Moffitt, 2016.: 52), a

to često čini tako da naglašava/veliča „zdrav razum“ naroda, odbacuje mišljenja stručnjaka/ tehnokrata i sl.

- b) Neuglađeno ponašanje („*bad manners*“) – kao dio strategije dodvoravanja narodu, populist zaoštrava retoriku i ne koristi uobičajene načine izražavanja u politici; populist koriste „sleng, psuju, nisu politički korektni“, za razliku od uobičajenih političara koji su „rigidni, racionalni, smireni“ i sl., ali je bitno imati na umu da, koje će se ponašanje smatrati takvim, ovisi uvelike o društvenom kontekstu (Ostiguy, 2009.b, prema Moffitt, 2016: 53) – populistički stil komunikacije se nalazi u „niskom“ dijelu spektra (ibid)

Tablica 3.1.

Ostiguyev (2009.b, prema Moffitt, 2016.) „visoko-nisko“ spektar političke komunikacije

	Social-cultural	Political-cultural
High	Well behaved Well mannered Composed Rationalist Ethical Stiff/rigid/boring	Impersonal Procedure-driven Formal, impersonal Legalistic/rational Institution-mediated Restrained
Low	Slang/swearing Demonstrative Raw/popular tastes More colourful	Personalistic Strong leadership Closer to 'the people' Decisive action Immediate

Izvor: The global rise of populism: Performance, political style, and representation (Moffitt, 2016.: 53)

- c) Krize, slomovi i prijetnje – glavna pokretačka snaga populista proizlazi iz „percepcije krize, sloma ili prijetnje“ (Taggart, 2000., prema Moffitt, 2016.: 53), dok ih se istovremeno potencira/održava (krize mogu uključivati razne teme, npr. ekonomske teškoće, pitanje migracija, vojne prijetnje i sl.), tako da se kod ljudi stvori osjećaj hitnosti za djelovanjem i drastično pojednostavi politička rasprava. Krize, i relativno jednostavna i brza rješenja za njih, zapravo su, u opreci prema modernim oblicima vladavine koji se karakteriziraju kao spori zbog prekomplicirane procedure u donošenju odluka i rješenja za probleme; nasuprot toga, populist preferiraju i naglašavaju kratkoročna i brza rješenja (Saward, 2011., prema Moffitt, 2016.: 53) – sve što se tako ne može riješiti, „ignorira se, mijenja ili uklanja“

S tim elementima na umu, Moffitt (2016.: 53) sažeto definira suvremeni populizam kao: „*politički stil koji uključuje pozivanje na narod u opreci s elitama, nedolično ponašanje i naglašava krize, slom ili prijetnje*“. Na sličnom tragu razmišljaju Block i Nelgrine (2017.: 190), koji naglašavaju da populistički imaju specifičan komunikacijski stil kojeg odlikuju oštar, izravan i jednostavan način komunikacije kojim se povezuju s „narodom“ i prikazuju upravo sebe kao rješenje za društvene probleme, te da populistički, koristeći takav stil, istovremeno „dijele i spajaju ljude“ te „stvaraju i razgrađuju identitete“. Kao dodatno obilježje suvremenih populista, Müller (2016.: 33) ističe tendenciju zaobilaženja tradicionalnih medija dok se veći naglasak stavlja na izravno obraćanje i komunikaciju s njihovom političkom bazom (npr. Trumpovo učestalo korištenje društvene mreže Twitter). Drugim riječima, populizam, ovako promatran, može se definirati kao „oblik političke komunikacije kojeg koriste oni koji tvrde da govore u ime većine „običnih“ građana i zastupaju njihove interese“, bez obzira na ideološku orijentaciju (Kazin, 1995., prema Grbeša i Šalaj, 2018.: 37). Moffitt (2016.: 54) kao jednu od bitnih razlikovnih karakteristika, koja populizam, shvaćen kao političko-komunikacijski stil, dijeli od drugih pristupa, je mogućnost gradacije populističkih aktera, tj. naglašava se „ne-binarna“ priroda ovakvog pristupa u usporedbi s drugima (da li netko je ili nije populist) – ovim pristupom može se utvrditi do koje mjere se netko može smatrati populistom ili u kojoj mjeri koristi takvu retoriku (jači, slabiji i sl.). Na sličan način populizam kao političko-komunikacijski stil definiraju Jagers i Walgrave (2007.: 322), koji ga uglavnom vide kao „*političko-komunikacijski stil političkih aktera koji se pozivaju na narod*“, dok istovremeno navode da se ne slažu s Muddeovim viđenjem populizma kao ideologije, već smatraju da je populizam jednostavno najbolje prikazati kao „*komunikacijski okvir koji se poziva na narod i identificira s njim i pretvara se da govori u njegovo ime*“ (ibid). Grbeša i Šalaj (2018.: 36) tako navode da je populizam, ovako definiran, zapravo „specifična vrsta političke retorike“.

Jedna od kritika ovakvog definiranja populista, iz perspektive zagovornika ideacijskog pristupa, o kojem ćemo detaljnije govoriti u sljedećem poglavlju, navodi da se ovim pristupom ne mogu identificirati „istinski“ populistički, tj. da ih se ne može razlikovati od onih političara koji možda samo povremeno koriste populistički stil izražavanja jer, po onima koji zagovaraju ideacijski pristup, „pravi“ populistički

naglašavaju isključivo dualističko/populističko viđenje svijeta, dok političari koji samo povremeno koriste populistički stil, mogu u stvarnosti zagovarati klasične, pluralističke poglede na svijet (Grbeša i Šalaj, 2019.: 69). U tom smislu već smo na neki način napravili i uvod u jedan od najzastupljenijih pristupa populizmu – ideacijski pristup.

3.4. *Ideacijski pristup populizmu*

Već u uvodu (pa ju nećemo ponavljati) smo prezentirali definiciju populizma onako kako ju vidi jedan od poznatijih teoretičara populizma, Cas Mudde. U svom radu *The Populist Zeitgeist* (2004.), Mudde postavlja temelje i iznosi argumente za ovaj pristup. Osnovna premisa ovog pristupa je da se populizam u svojoj srži može smatrati ideologijom, ali manjkavom („slabom“) ideologijom zato što smatra da ne sadržava sve elemente klasičnih („pravih“) ideologija, npr. socijalizma (Mudde, 2004.: 544). U tom smislu, Mudde populizam opisuje koristeći Freedmanov (1998.: 750, prema Mudde, 2004.:544) „*thin-centred ideology*“ pristup – Mudde argumentira da je populizam upravo takva, „slaba“ vrsta ideologije, jer nije detaljno razrađen – naime, Mudde navodi da populizam nema značajnih drugih karakteristika osim „naroda“, koji mu je centralno obilježje, i spram kojeg se (konstruiraju) i nalaze elite koje su s njim u sukobu, ali Mudde pritom naglašava da se, u populističkom diskursu, razlike između naroda i elita ne očituju u razlikama u „ponašanju i vrijednostima“, nego se naglašava moralistička komponenta – populist naglašava da je narod „dobar“, a elite „zle“ (Wiles, 1967: 167, prema Mudde, 2004.: 544). Slično razmišlja i Müller (2016.: 26), koji također navodi da je populizmu svojstvena moralistička perspektiva, koja mora biti prisutna barem u nekoj mjeri; populističko moraliziranje veliča upravo narod i time radi razliku između „moralno čistog“ naroda i njegovih (zlih) „suparnika“, a takvo pozitivno vrednovanje naroda onda može poslužiti kao razlikovno obilježje koje izdvaja populiste od drugih antipluralističkih aktera (o pluralizmu, populizmu i monizmu više u poglavlju o odnosu populizma i demokracije). Jednostavno rečeno, populizmu je svojstven „manihejski“ pogled na svijet – „dobro“ (u slučaju populista, narod) u sukobu je sa „zlim“ (elitama) (Mudde, 2004: 543).

Dakle, populizam, definiran na ovaj način, sa svojim opisanim temeljnim karakteristikama, ne pojavljuje se niti se može pojaviti kao samostalna ideologija već isključivo kao „slaba“ ideologija koja se onda koristi zajedno s, odnosno pripaja, drugim, „pravim/punim“ ideologijama (Mudde, 2004: 544; Stanley, 2008.: 107) i na taj način populizam može poprimiti različite pojavne oblike - dokle god neki akteri u svom diskursu koriste opisanu populističku „ideologiju“. Da sumiramo, temeljne odlike ovog pristupa bi onda bile: a) jednostavna definicija, b) prilagodljivost u različitim društvenim kontekstima, c) naglasak na moralizmu i d) fleksibilnost/mogućnost lakog kombiniranja populizma s drugim ideologijama.

Naravno, kao i svaki drugi, i ovaj pristup ima svoje kritičare. Tako Moffitt iznosi sljedeće tvrdnje/kritike ideacijskog pristupa (2016.: 27-28):

- a) koncept „ideologije“ u literaturi o populizmu koristi se nekritički, odnosno da se ideologijom istiskuju drugi pristupi populizmu jer ona postaje sveobuhvatan pojam i time gubi na svojoj jasnoći
- b) neki autori, unutar ovog pristupa, svojim definicijama katkad prešutno dodaju elemente kako bi ih mogli operacionalizirati za analizu. Uz to, katkad u svojim studijama pribjegnu drugim pristupima, npr. diskurzivnom pristupu kako bi utvrdili gradaciju populizma kod nekog aktera, iako navode da rade unutar ideacijskog pristupa
- c) katkad se obilježja „prave“ ideologije greškom identificiraju kao obilježja populizma (vidljivo u studijama radikalno desnog populizma u Europi) – time se stječe dojam da ideacijski pristup, minimalistički definiran, možda ne uspijeva dobro prikazati sve oblike koje populizam može poprimiti u različitim kontekstima
- d) populizam, definiran kao „slaba“ ideologija, kritizira se – postavlja se pitanje do koje mjere se on može „rastegnuti“, a da ne izgubi na konceptualnoj jasnoći i korisnosti. Uz to, Freedman (1996.: 486, prema Moffitt, 2016.: 28) navodi da su druge „slabe“ ideologije (npr. feminizam) s vremenom ipak proširivale svoj djelokrug izvan početnih temeljnih karakteristika, dok, navodi Moffitt, populizam u tom smislu stagnira/ostaje nepromijenjen, čime se koncept populizma kao ideologije dovodi u pitanje

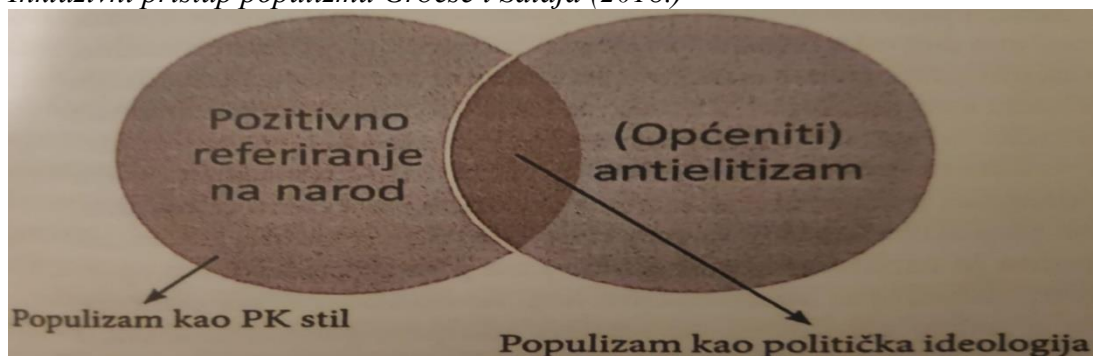
Schroeder (2020.) pak, na neki način, kritizira i pristalice i kritičare ideacijskog pristupa. Argument ide u dva smjera: s jedne strane, tvrdi da, dok u ovom trenutku možda jest točno da populizam kao ideologija nije evoluirao, to ne mora nužno značiti da će tako zauvijek ostati, posebice s obzirom na percipirani rast i značaj populističkih aktera diljem svijeta (npr. Trump, Modi i sl.) pa stoga postoji mogućnost da se u skoro vrijeme populizam počne etablirati u „pravu“ ideologiju, tj. sustavnije se razvijati. S druge strane, on tvrdi da oni, koji populizam promatraju isključivo kao „slabu“ ideologiju koja se jednostavno „prilijepi“ drugim, „pravim“ ideologijama, time zapravo čine grešku jer na taj način potencijalno propuštaju promotriti populizam kao samostalan fenomen s vlastitim uzrocima i načinima na koje se održava. Katsambekis također upozorava na određene manjkavosti ideacijskog pristupa – prvo, smatra da korištenje moralnosti kao definirajućeg svojstva populizma može zamagliti njegova druga obilježja kao fenomena te da ujedno umanjuje efektivnost ovako postavljene minimalističke definicije (Katsambekis, 2022.: 9); po njemu, ono što odvaja narod od elita nije moralizam populista, nego politički sadržaji (ideje o tome kako urediti društvo), jer on tvrdi da skoro svaki politički akter barem donekle moralizira svoje djelovanje pa se stoga moralizam kao svojstvo ne može koristiti za razlikovanje populista od drugih političkih aktera (Katsambekis, 2020.: 3). Drugo, ideacijski pristup se fokusira na narod kao homogenu skupinu – Katsambekis tvrdi da takvo viđenje naroda nije ispravno jer se pokazalo da mnoge ljevičarske populističke opcije zapravo predstavljaju poprilično heterogen „narod“ što onda, po izvornom viđenju naroda kao isključivo homogenog, takve opcije onda zapravo ne bi klasificiralo kao populiste (Katsambekis, 2022.: 9), tj. time se onda ispuštaju različiti pojavnici oblici populizma – možemo onda zaključiti da su ovi problemi metodološko/analitičke naravi.

Prije prikaza sljedećeg pristupa populizmu, smatram da je u kontekstu ideacijskog pristupa, ali i prethodno spomenutog pristupa populizmu kao političko-komunikacijskog stila, nužno spomenuti i doprinos domaćih istraživača populizma, prof. Grbeše i Šalaja. Oni su osmislili svoj pristup koji je zapravo kombinacija populizma kao političko-komunikacijskog stila i ideacijskog pristupa kojeg nazivaju *inkluzivni pristup* (Grbeša i Šalaj, 2019.), a ideja je sljedeća: oni, u suštini, predlažu da se političke aktere promatra iz obje perspektive istovremeno, i iz perspektive populizma kao ideologije i kao stila kojim neki političar želi steći masovnu podršku.

Kao prednost ovog pristupa navode mogućnost utvrđivanja tko je, a tko nije istinski populist, ali i u kojoj mjeri netko je populist (slabiji, jači i sl. – mogućnost gradacije). Tako bi se istinskim populistom onda smatrao onaj političar koji koristi i populistički komunikacijski stil i naglašava populističku ideologiju, dok bi se onog političara koji ima drugačije poglede, npr. pluralističke, ali koji se koristi populističkim stilom komunikacije, moglo smatrati samo političarem koji jednostavno koristi populistički stil kao taktiku da pridobije podršku glasača, ali ga se pritom ne bi moglo smatrati istinskim populistom (jer nije zadovoljen ideološki preduvjet koji je širi od stila, jer se u sklopu ideacijskog pristupa posebno naglašava antielitistički segment kao dio ideologije, dok je stilu više svojstveno samo pozivanje na narod, koje ne mora uključivati antielitizam).

Slika 3.1.

Inkluzivni pristup populizmu Grbeše i Šalaja (2018.)

Izvor: Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj (Grbeša i Šalaj, 2018.: 53)

3.5. *Populizam kao politička strategija*

Ovaj pristup populizmu, u većoj mjeri, razvio je Kurt Weyland pa ćemo ovdje prezentirati njegovo viđenje populizma kao političke strategije. Temeljna ideja ovog pristupa je sljedeća: populizam bi se po njemu trebao shvatiti kao svojevrsna taktika ili metoda kojom neki politički akter želi doći na vlast ili, ako već je na vlasti, koristi tu taktiku za održanje na vlasti (Weyland, 2001.). Populizam nastaje onda kada neki karizmatični vođa svoju vlast temelji na izravnoj i masivnoj potpori ljudi, a ne kroz institucije (ibid). Ovdje možemo vidjeti da Weyland naglašava i podrazumijeva da je populizmu svojstvena centralna, jedinstvena figura, jedan karizmatički vođa, a ne pokreti ili stranke. Drugim riječima, Weyland populizam promatra kao „*personalističko plebiscitarno vodstvo*“, odnosno tvrdi da su u njegovom središtu

„jake ličnosti koje se predstavljaju kao „utjelovljenje“ naroda“ (Weyland, 2024.: 156). Odnos takvog vođe prema njegovoj biračkoj bazi često je fluidan i neformalan – institucije se zaobilaze, a svoju potporu u narodu populist temelji na osobnom i (kvazi) izravnom kontaktu s ljudima, ali Weyland tu ujedno vidi i slabost populističkih vođa – ako narod počne osjećati da mu zahtjevi nisu ispunjeni, može doći do drastičnog gubitka potpore takvom vođi (Weyland, 2001.: 13). Takvi vođe se stoga, u načelu, mogu karakterizirati kao politički oportunisti koji svoju vezu s narodom temelje na snažnoj emocionalnoj vezi, a ne pragmatičnom zastupanju njegovih interesa – dok inicijalno možda i počinju s određenom ideologijom/vrijednostima, a neki od njih možda zaista i rade u korist „naroda“, ako osjete da gube potporu, mogu promijeniti svoja stajališta i retoriku, ovisno o potrebi (Weyland, 2024.: 158). Weyland smatra da ovakav pristup populizmu ima određene prednosti spram ranije navedenog ideacijskog, diskurzivnog i dr. pristupa. On smatra da je promatranje onoga što populist *rade* puno važnije za razumijevanje populizma od onoga što populist *govore*; u središtu interesa ovog pristupa su dakle, stvarne političke odluke i djela koje donose i provode populist i njihovi sljedbenici jer je upravo to ono što je važno i što ih odlikuje, a ne samo ideologija, kao kod ideacijskog pristupa – samo na taj način može se utvrditi tko su zaista populist i koliko su iskreni u onome o čemu govore (Weyland, 2024.: 159).

Ovim završavamo dio o nekim poznatijim teorijskim pogledima na populizam, ali to svakako ne znači da su to svi pristupi (npr. tu su još i socio-kulturni pristup populizmu, Taggartov populizam kao model organiziranja stranaka i drugi), no njima se nećemo baviti u ovom radu – prezentirani su neki od najznačajnijih, a i tema rada nije samo o teorijama populizma već i nekim drugim njegovim obilježjima koje predstavljamo u nastavku rada.

3.6. Tipovi/podjele populizma

U ovom dijelu rada prikazujem neke od tipologija ili užih definicija populizma na koje sam naišao pregledom literature. Počinjem od najširih (u smislu sadržaja kojeg obuhvaćaju) do užih, a na kraju ćemo vidjeti koja podjela bi se mogla istaknuti kao najzastupljenija/najkorištenija, u smislu pojavnosti u drugim istraživanjima. Većinu

definicija i tipologija populizma koje ću dalje navesti opisujem samo kratko, a detaljno obrazlažem samo neke koje smatram najznačajnijim. Tipologiju profesorice Canovan sam prezentirao u potpoglavlju 3.1. pa nju neću ponovno navoditi, ali, nastavno na Canovan i njenu prvotnu tipologiju, opisat ću još jednu sličnu tipologiju koja populizam definira kroz njegov povijesni razvoj, sve do današnjih pojavnih oblika, pa tako razlikujemo (Herkman, 2022.: 38):

- a) Agrarni populizam – njegova baza („narod“) bili su seljaci, idealizira se jednostavan, seoski način života spram urbanih elita
- b) Autoritarni populizam – ključne odrednice su nacionalistički pogled na svijet, „zakon i red“ i centralna figura koja štiti od percipiranih vanjskih prijetnji – naglasak na naciji i vođi
- c) Politički populizam – njega nalazimo i danas, a prisutan je kada neki političar sebe pozicionira spram vladajućih političkih elita koristeći antagonizam i medijske performanse da zadobije podršku naroda, naglasak je na „zaboravljenim/zanemarenim“ skupinama društva
- d) Novi populizam – povezan je s izazovima globalizacije i imigracija, naglasak stavlja na „domaće“, „čisto“ stanovništvo, naglašava nacionalističke ideje i borbu u interesu „domaćeg“ stanovništva protiv vanjskih sila/faktora poput globalizma – ova vrsta populizma se zadnja pojavljuje, vjerojatno zato što je povezana upravo s izazovima globalizacije i migracija

Kad već spominjemo autoritarni populizam, možemo navesti još jednu (manju) podjelu, koju u sklopu socio-kulturnog pristupa, prezentiraju Norris i Inglehart (2019.: 78-79):

- a) Autoritarni populizam – naglasak je na društvenom konzervativizmu, redu, društvenoj stabilnosti, jakom vođi, odbacivanju liberalnih vrijednosti
- b) „Slobodnjački“ (*libertarian*) populizam - je suprotnost autoritarnom populizmu, prihvaća i naglašava postmaterijalističke vrijednosti, slobode, toleranciju, autonomiju i sl.

Ovdje prikazujem još jednu širu podjelu koja nastoji prikazati ključne aspekte populizma i ključne mehanizme kojima djeluje kako bi se moglo procijeniti na koji način bi on eventualno mogao utjecati na poslovne strategije tvrtki koje djeluju u

zemljama gdje su populisti na vlasti, odnosno ovom tipologijom se želi ukazati kako populizam utječe na različite institucionalne okvire – socijalne, političke i ekonomske koji onda mogu utjecati na poslovno okruženje; tako autori razlikuju 4 tipa populizma (Rode and Revuelta, 2015.: prema Devinney i Hartwell, 2020.: 36):

- a) Strukturalni populizam – poziva na borbu angažiranjem čitavog društva
- b) Ekonomski populizam – njime se iskorištava strah ekonomski slabijih članova društva i onih koji su spremniji prihvatiti politike koje za probleme okrivljuju „druge“ (npr. bogate, migrante i sl.)
- c) Ideološki populizam – društvo shvaća na manihejski način koji se preslikava na političke procese u društvu
- d) Političko-institucionalni populizam – je općedruštveni politički projekt koji želi mobilizirati marginalizirane skupine u društvenu akciju¹

Već sam u uvodu rada rekao da populizam ne proučavaju samo politolozi, već i mnogi drugi društveni znanstvenici, pa i ekonomisti (upravo smo i naveli jednu njihovu perspektivu, iako ne u potpunosti). Na tragu toga možemo spomenuti još (makro)ekonomski populizam, koji se razlikuje od onog navedenog ranije u sklopu Rodeove i Revueltove klasifikacije populizma. Njegovu definiciju osmislili su Dornbusch i Edwards, proučavajući ekonomske poteškoće koje su se nakon nekog vremena pojavile u zemljama Južne Amerike u kojima su na vlasti bili populisti tijekom 20. stoljeća, a ona glasi:

„Makroekonomski populizam je pristup ekonomiji koji naglasak stavlja na rast i dohodovnu redistribuciju i umanjuje važnost rizika od inflacije i deficitarnog financiranja, vanjskih ograničenja i reakciju ekonomskih aktera na agresivne ne-tržišne politike“
(Dornbusch i Edwards, 1990: 9).

Skraćeno, makroekonomskim populizmom se zapravo proučavaju ekonomske politike populističkih vlada.

Ipak, ranije navedeni tipovi nisu oni koji se najčešće koriste za konkretnu analizu i klasifikaciju stvarnih političara/populista. Jedan od često korištenih pristupa je

¹ Ovdje samo navodim obilježja populizma, bez autorovih objašnjenja kako on točno utječe na poslovne strategije. Za više detalja o utjecaju svakog oblika populizma potrebno je pogledati izvorni rad (Devinney i Hartwell, 2020.).

podjela na „lijeve“ („*left-wing*“) i „desne“ („*right-wing*“) populiste pa ću sad prikazati njihove temeljne, ali i dodatne karakteristike. Bitno je prvo naglasiti da populističke stranke, i lijeve i desne, neovisno o „pravoj“ ideologiji na koju se vežu, nužno moraju imati antielitistički pogled (Rooduijn i Akkerman, 2017., prema: Huber i Schimpf, 2017.: 148), ali je „prava“ ideologija ta koja određuje protiv koga se bori populist (Katsambekis, 2017., prema *ibid*). Lijeve populističke stranke narod definiraju klasno, uglavnom siromašne dijelove društva (Huber i Schimpf, 2017.: 148), dok desne populističke stranke narod definiraju kulturološki (March, 2011.; Mudde, 2004., prema *ibid*). Lijevi populist kritiku establišmenta temelje na ekonomskoj osnovi (zaštita radnika od eksploatacije), a desni populist naglašavaju kulturološku dimenziju i „štite narod od opasnih drugih“ (Rooduijn i Akkerman, 2017.: 196, prema *ibid*). Ovdje možemo spomenuti i dodatnu klasifikaciju/viđenje populizma pa tako populizam može biti „uključujući“ („*inclusionary*“) ili „isključujući“ („*exclusionary*“) (Mudde i Kaltwasser, 2013.). Oba se promatraju kroz tri dimenzije (*ibid*):

- a) materijalnu – fokus je na mogućnosti pristupa državnim resursima, npr. socijalna prava – inkluzivni populist uključuju ljude i šire pristup, dok ekskluzivni populist ograničavaju pristup nekim skupinama
- b) političku – naglasak je na političkim pravima i participaciji – inkluzivisti proširuju politička prava i uključuju druge grupe u društvu, ekskluzivisti ograničavaju politička prava nekim skupinama
- c) simboličku – odnosi se na simboličko konstruiranje naroda i elita – inkluzivisti uključuju druge skupine i široko definiraju narod, ekskluzivisti narod definiraju kulturološki i naglašavaju nacionalni identitet/ne uključuju manjine, migrante i sl.

S tim definicijama na umu, možemo vidjeti da postoje značajne karakteristike koje lijevi i desni populist dijele s ovakvom potklasifikacijom – lijevi populist su češće inkluzivni, dok su desni populist češće ekskluzivni. Na empirijskoj razini inkluzivni populist češće se pojavljuju u zemljama Južne Amerike, dok su ekskluzivni populist češći u Europi (Mudde i Kaltwasser, 2013.: 167). Jednu sličnu, ali opet u nekim aspektima različitu tipologiju populizma daje Koch (2021.) koji razlikuje komunitarni („*communitarian*“) i kozmopolitski („*cosmopolitan*“) populizam. Ovaj pristup

naglašava dvije ključne dimenzije populizma, koje, slično kao u prošloj podjeli, mogu biti ekskluzivističke ili inkluzivističke (Koch, 2021.):

- a) Političku – ova dimenzija je presudna za obilježavanje nekog populista kao komunitarnog (ako je ekskluzivan) ili kozmopolitskog (ako je inkluzivan)
- b) Ekonomsku – služi samo za razlikovanje s obzirom na ekonomske perspektive

Komunitarni populizam je tako ujedno ekskluzivističan i također naglasak stavlja na zaštitu „domorodaca“, dok istovremeno zagovara ograničenje političkih (potencijalno i ekonomskih) prava drugih grupa, npr. migranata; kozmopolitski populizam je inkluzivističan i stoga on promiče inkluzivne politike, politička i ekonomska prava (Koch, 2021.), s time da je bitno imati na umu da ova podjela govori o populizmu u okviru globalnog konstitucionalizma, odnosno globalnom, međunarodno-pravnom uređenju/transnacionalnoj politici, a ne na lokalnoj (tj. nacionalnoj razini). Zaključno za raspravu o tipovima populizma prikazat ću još samo jedan zanimljiv podatak iz studije Naxera i sur. (2023.: 6).

Tablica 3.2.

Prikaz broja istraživanja o tipovima populista Naxera i sur. (2023.)

Poptype	Variants	Count
right-wing	right-wing, right, right-, rightwe, radical-right, radical-right-wing, far-right, rightist, right-leaning, radicalright, rightwing, extreme-right, farright	2094
left-wing	left-wing, left, left-, leftist, radical-left, leftwing, left-leaning, leftwe, leftism, center-left, radicalleft	652
nationalist	nationalism, nationalist, national, nation, ethno-nationalist, nationalistic, neo-nationalism	260
authoritarian	authoritarian, authoritarianism	157
exclusionary	exclusionary, exclusion, exclusive, exclusively, exclusionist	116
radical	radical, radicalism, radically	115
nativist	nativism, nativist	74
inclusionary	inclusionary, inclusive, inclusion	67
neoliberal	neoliberal, neo-liberal, neoliberalism	65
moderate	moderate, moderately	44

Izvor: „The more populism types you know, the better political scientist you are?“ Machine-learning based meta-analysis of populism types in the political science literature (Naxera i sur., 2023.: 6).

U svojoj studiji koristili su strojno učenje kako bi analizirali tipove (i zastupljenost) tipova populizma u relevantnoj literaturi, ali brojčano je razvidno da su znanstvenici daleko najviše proučavali i identificirali desničarske populiste (Naxera i sur., 2023: 6).

Neke od ovih tipologija relativno su novijeg datuma pa se možda s te strane tek trebaju prihvatiti u široj znanstvenoj zajednici i dalje razraditi. Vidimo da i druge znanosti itekako proučavaju populizam i po potrebi daju neke svoje koncepte o tome što populizam je, promatran iz njihove perspektive. Uže vezano za političku znanost,

vidimo, na temelju podataka iz tablice Naxere i sur. (2023.: 6) da postoji zamjetan broj tipova populizma, od kojih se neki u bitnim karakteristikama možda i preklapaju ili čak podudaraju pa bih se tako usudio reći da se na taj način potencijalno previše zamagljuje koncept i otežava usporedba pa npr. predlažem da se inkluzivna/ekskluzivna dimenzija bolje može promatrati (ili komentirati) unutar klasificiranja populista na lijeve/desne (ili centrističke) kao dodatna dimenzija tih podtipova više nego kao samostalan koncept.

3.7. *Uzroci populizma*

Prije nego prikažem neke od glavnih uzroka populizma, važno je napomenuti da se uzroci i objašnjenja populizma mogu proučavati i interpretirati kroz dvije perspektive (Grbeša i Šalaj, 2018.: 13-14):

- a) Iz perspektive „ponude“ (*supply-side*) – kod ovog pristupa naglasak je na onome tko „nudi“ populistički sadržaj, odnosno populizam se proučava i objašnjava kroz prizmu onih političkih aktera koji bi se mogli klasificirati kao populistički
- b) Iz perspektive „potražnje“ (*demand-side*) – kod ovog pristupa naglasak je na onima koji podržavaju („traže“) populistički sadržaj, tj. naglašava/ispituje se prisutnost, rasprostranjenost i intenzitet populističkih stavova i vrijednosti među ljudima u nekoj (političkoj) zajednici

Tako Berman (2019.), pregledom literature, identificira nekoliko glavnih objašnjenja uspona populizma:

- a) Iz perspektive potražnje – ekonomski i sociokulturni razlozi/nezadovoljstvo
- b) Iz perspektive ponude – nezadovoljstvo odzivnošću i efikasnošću postojećih političkih institucija

Ekonomsko nezadovoljstvo nastaje kao posljedica dugotrajnih procesa poput globalizacije, neoliberalnih politika, tehnoloških promjena i dr., što za posljedicu stvara nezadovoljstvo „gubitnika“ tih procesa jer dolazi do značajnog porasta nejednakosti - pripadnici nižih, pa i srednjih klasa postaju siromašniji, dok bogati (koji

su često i obrazovaniji) postaju još bogatiji (Berman, 2019.: 73). Tako je glavna ideja ovog argumenta da će glasači biti skloniji podržati populističke opcije koje pružaju naizgled jednostavna rješenja (kakva većinom nude populisti) na njihove egzistencijalne probleme, ali autorica ipak navodi da dosadašnji empirijski nalazi ne nalaze značajnu vezu između ekonomskih poteškoća i preferencije populističkih opcija na razini pojedinca (Berman, 2019.: 74-75). Slično tvrdi i Margalit (2019.) - da je utjecaj ekonomskog nezadovoljstva, kao jednog od uzroka populizma, marginalan, odnosno da može biti podupirući faktor ili okidač, ali nikako primarni/isključivi uzrok porasta populizma, za koji smatra da je primarno kulturno-psihološke prirode. Ipak, mnogo je radova koji tvrde da ekonomski uzroci jesu značajan faktor širenja populističkih opcija.

Na drugoj strani su socio-kulturna objašnjenja porasta populizma koji naglasak stavljaju na društvene promjene koje se događaju već duže vrijeme poput značajnog rasta (i)migracija, odstupanja od tradicionalnih vrijednosti i sl., a što onda kod dijela stanovništva uzrokuje suprotnu reakciju, odnosno otpor takvim promjenama (Berman, 2019.: 75). Konkretno, kulturološke promjene, poput povećanja prava manjinskih grupa, npr. LGBT, transrodnih osoba i sl., dovele su do toga da se oni koji drže do tradicionalnih vrijednosti počinju osjećati društveno marginalizirano jer smatraju da njihove vrijednosti više nisu zastupljene u društvu (Gidron i Hall, 2019.: 6). Po njima, dakle, potpora populizmu proizlazi iz neadekvatne društvene integracije „zanemarenih“ dijelova stanovništva (Gidron i Hall, 2019.). Sociokulturne dimenzije uzroka populizma svakako imaju određenu „težinu“ jer je utvrđeno da je percipirana prijetnja grupnim identitetima značajan faktor prilikom odabira političkih opcija, pa će onda ljudi biti skloniji glasati za one koji nude rješenja na takve probleme (Berman, 2019.: 75). Na razini pojedinca je tako empirijski uočena gotova savršena (prediktorska) veza između percepcije sociokulturnih problema i glasanja za desne populističke stranke (Berman, 2019.: 76). Pitanje identiteta se stoga čini vrlo važnim u ovom kontekstu, a objašnjenje se može naći u teoriji masovnog društva (Hawkins i sur., 2017.: 356) – ljudima populisti pružaju jednostavan način da ponovno izgrade identitet (koji se izgubio tijekom drastičnih strukturnih promjena usred globalizacije ili modernizacije) jer široko definirano, populističko viđenje naroda kao moralno

superiornog i koje nadilazi klase i ideologiju, čini izgradnju identiteta oko populista relativno jednostavnim i privlačnim.

Ipak, ove dvije vrste uzroka (ekonomske i socio-kulturne) ne bi trebalo promatrati u vakuumu, svaki za sebe, već u zajedničkom kontekstu. Antimigracijski stavovi ili neprijateljstvo prema drugim grupama često se zapravo javljaju kao jedan vid reakcije u vremenima ekonomskih kriza ili šokova, pa onda neki probleme i njihova rješenja traže u drugima (Berman, 2019.: 77).

Što se tiče strane ponude, kao uzrok se navodi nesposobnost postojećih političkih institucija da adekvatno odgovore na probleme s kojima su ljudi suočeni pa se onda smatra da će ljudi, razočarani u taj sustav, glasati za populističke opcije koje kritiziraju te institucije – populizam se u ovom pristupu shvaća kao „simptom institucionalnog propadanja“ (Berman, 2019.: 78, 80). U Europi, glasanje za populiste promatra se kao vrsta „demokratske pobune“ jer se time šalje poruka nezadovoljstva tradicionalnom vladajućom političkom opcijom (Bischi i sur., 2020.). Kaltwasser (2016.: 74-75) navodi primjere južnoameričkih zemalja kod kojih smatra da je jedan od ključnih razloga za dolazak populista na vlast bila upravo nesposobnost tamošnjih demokratskih institucija da se adekvatno nose sa zahtjevima društva (npr. zahtjev za sigurnošću i vladavinu prava spram terora kartela i sl.).

4. Utjecaj populizma na društveno-političke sustave

U ovom dijelu rada pokušat ću, ukratko, prezentirati *neke* implikacije vladavine populista, odnosno kako populizam utječe (ili može utjecati) na neke društvene sustave pa ću se, u tom smislu, u prvom redu osvrnuti na odnos populizma i liberalne demokracije (i s njom povezanim ljudskim pravima), a za kraj ću ukratko opisati i (neke) spoznaje o tome na koji način populizam utječe na socijalnu državu.

4.1. Populizam i liberalna demokracija

Da bi se lakše shvatili neki od argumenata koje ću kasnije prikazati u raspravi o odnosu populizma i liberalne demokracije, prvo ću predstaviti populizam kao

metaideologiju. Grbeša i Šalaj (2018.: 48-49) smatraju da se pluralizam može prikazati/definirati i kao metaideologija koja je zapravo vrsta krovnog pojma koji obuhvaća specifične i razrađene ideologije unutar sebe, dok metaideologija obuhvaća samo ona najvažnija obilježja koja su svojstvena svim drugim ideologijama unutar nje, pa su tako neka temeljna obilježja pluralizma (i njegovih ideologija) npr. prihvaćanje različitosti, postojanje i suživot različitih političkih opcija, raznolikost društvenih grupa, ideja, interesa i sl.; neka ključna obilježja monističkih sustava su vjerovanje u samo „jedan ispravan put“, odnosno jednu jedinu moguću organizaciju društva sa samo jednom političkom opcijom (suprotno od populizma, narod je „neuk“ pa trebaju vladati „prosvijećene“ elite); populizmima je svojstveno manihejsko viđenje svijeta – mi, „vrli“ narod i oni, „zla“ elita. U biti, cilj ovakvog definiranja populizma je zapravo želja da se naglasi ta njegova srž koja ga razlikuje od pluralističkih i monističkih sustava, a ujedno baš ta njegova dualistička narav služi kao argument koji neki autori koriste za opisivanje njegovog odnosa s liberalnom demokracijom.

Slika 4.1.

Prikaz metaideologija Grbeše i Šalaja (2018.)

Metaideologija	Pluralizam	Populizam	Monizam
Ideologija	Liberalizam	Lijevi	Fašizam
	Konzervativizam	Desni	Komunizam
	Kršćanska demokracija	Centristički	Religijski fundamentalizam
	Socijaldemokracija	(...)	

Izvor: Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj (Grbeša i Šalaj, 2018.: 49)

Populizam je za Canovan „sjena“ demokracije; dok je demokracije, bit će i populizma koji će se pojaviti kad se god stvori percepcija da demokracija ne funkcionira (1999.). Canovan (1999.: 7) navodi da se populizam često navodi kao prijetnja demokraciji primarno zato što je po svojoj prirodi iliberalan, dok su današnje demokracije zapadnog svijeta dominantno države liberalnih demokracija. Liberalni okvir tako stavlja značajna praktična ograničenja pred demokraciju (Beetham, 1992., prema Canovan, 1999.: 7) jer on po svojoj prirodi štiti individualna prava i slobode. Vidjeli smo ranije da populizam nije pluralističan, dakle, on je onda po prirodi antipluralističan – s obzirom na to da populizam, tako shvaćen, negira raznolikost,

moglo bi se reći da onda nekim dijelovima društva negira jednakost i slobode, pa makar samo na simboličkoj razini (Müller, 2016.: 67), iako, naravno, može i na praktičnoj. Populizam zapravo i nastaje kao odgovor na jednu od temeljnih kritika predstavničke demokracije - ljudi zapravo ne vladaju (to je privid), uvijek netko vlada u njihovo ime (Bobbio, 1987., prema Lacey, 2019.: 85) – populizam iskorištava tu tenziju koja je sastavni dio liberalnih demokracija, koje pokušavaju balansirati između interesa društva i pojedinaca – kod populizma nema pokušaja takvog balansiranja zbog njegove prirode (ibid). Neki populistički akteri zalažu se za veću razinu izravne vladavine putem instrumenata izravne demokracije, poput referendum, izbora i sl., čime žele „zaobići“ uobičajene političke institucije i procese (npr. zakonodavni) što može dovesti do opasnosti od zanemarivanja/narušavanja prava manjina, ustavnih prava i dr. okvira liberalnog poretka (Mansbridge i Macedo, 2019.: 64) – to je tzv. „majoritarizam“, populističko radikalno viđenje demokracije u kojem je suverena volja naroda inkarnirana u jednom vođi koji ju predstavlja (Arato i Cohen, 2022.: 128). Drugim riječima, volja naroda je „ultimativna“ i kao takva može zanemariti liberalne i institucionalne barijere, odnosno raditi protiv njih, ako je takva „volja naroda“. Mudde i Kaltwasser naglašavaju da, bez obzira na sve, populizam jest pro-demokratski u svojim osnovnim postavkama, ali je svakako, u najmanju ruku, ambivalentan spram **liberalne** demokracije - ultimativni naglasak kod populista je na političkom, a sudački (možda bolje rečeno pravni, odnosno liberalni) i svi ostali institucionalni aspekti su sekundarni (Mudde i Kaltwasser, 2012.: 17). Mansbridge i Macedo navode da populizam može djelovati i pozitivno i negativno na liberalno demokratski poredak, ovisno o tome je li dio opozicije ili na vlasti, pa tako populizam u opoziciji potencijalno može nametnuti u javni prostor teme i probleme koji su zanemarivani od aktera na vlasti (a ljudima su bitni), dok populisti na vlasti predstavljaju rizik po demokratski sustav zbog spomenutog dihotomnog pogleda na svijet (2019.: 60).

Da sumiramo, neki ključni aspekti ovog odnosa su:

- a) Populizam se može smatrati kao reakcija na percepciju da demokracija ne funkcionira kako treba
- b) Liberalna demokracija i populizam su u ambivalentnom odnosu – populizam neki smatraju „iliberalnim“ jer je u osnovi antipluralistički nastrojen – najveći naglasak populizam stavlja na ono političko, a sve ostale institucije, pa i

liberalne, su sekundarne (narodna volja je izlika za zaobilazanje institucionalnih/liberalnih ograničenja)

- c) Populizam katkad ipak može djelovati i blagotvorno na demokraciju, pogotovo kad je u opoziciji jer može uzdrmati postojeći status quo i nametnuti nove teme u političkoj areni koje su ljudima važne - na taj način on može djelovati kao korektiv demokracije

Na temelju rečenoga, osobno smatram da ipak postoji više opasnosti od populističke retorike i vladavine, negoli prednosti. Da, on može djelovati pozitivno na demokratski sustav u nekim slučajevima, ali mislim da je rizik od odustajanja i od liberalnih i od demokratskih vrijednosti, kad populistu jednom okuse vlast, poprilično velik i da s vremenom takva vladavina ima velik potencijal prelaska u druge, ne-demokratske oblike vlasti.

4.2. Populizam i ljudska prava

Na tragu prethodnog poglavlja, ima onih koji smatraju da je sustav ljudskih prava (koji je dio liberalnog okvira demokracija) na udaru populističkih aktera. U kontekstu ljudskih prava, posebice su na udaru, vidjet ćemo sad, manjinske grupe.

Alston (2017.: 4) navodi da se populistička prijetnja demokraciji prelijeva i na ljudska prava; ističe da su ljudi, posebice nakon terorističkih napada u zapadnim zemljama u nedavnoj povijesti, skloniji „odustati“ od nekih svojih prava u zamjenu za sigurnost, što populistu iskorištavaju. Dalje argumentira i da su ljudska prava pod napadom zbog pada solidarnosti među ljudima; ljudska prava i grupe koje ih zagovaraju percipiraju se kao da pomažu samo manjinama, npr. tražiteljima azila, teroristima i sl. (Alston, 2017.: 6). Helfer (2020.: 223) tvrdi da populističke vlade, iako su demokratski izabrane i uživaju potporu naroda, katkad krše ljudska prava, u prvom redu manjinskih skupina – često su to neke etničke/vjerske grupe i druge marginalizirane skupine. Napad na ljudska prava, u slučaju populista, više je igra riječi: tim, „opasnim drugima“, prava se ne trebaju priznavati pa je opravdanje napada populista na ljudska prava da se time zapravo samo tim „drugima“ brane ta prava, a ne „nama“ (O'Byrne, 2019.: 264). Isti autor argumentira da su, u slučaju populista,

„ljudska prava“ zapravo oznaka za kulturu uključivosti koja te „druge“ izjednačava s ostalima pa je napad na ljudska prava zapravo napad na uključivost – ne mogu drugi imati prava kao „mi“ (ibid).

Populisti često kritiziraju i neke međunarodne institucije posvećene zaštiti ljudskih prava, npr. Europski sud za ljudska prava. Te institucije populisti kritiziraju jer su po svojoj prirodi tehnokratske (osoblje je imenovano, ne birano) pa stoga nedemokratske; kao takve, one se smatraju produžetkom elita koje su izvor problema – one su „institucionalni elitizam“ – i kao takve, prijetnja demokraciji (Vibert, 2007., prema Petrov, 2020.: 483). Takva međunarodna tijela, a pogotovo međunarodni sudovi, s vremenom su dobila relativno veliku autonomiju i često imaju eksplicitnu ovlast da odlučuju o pitanjima povreda ljudskih prava i tako utječu na nacionalne politike (jer su njihove odluke najčešće pravno obvezujuće), što je populistima sporno, opet, zbog nepoštivanja narodne volje koje tvrde da predstavljaju (Petrov, 2020.: 484). Iz te perspektive bi se onda moglo zaključiti da te institucije na taj način narušavaju narodni suverenitet.

Možemo zaključiti, na tragu prethodnog poglavlja i ovdje prezentiranih podataka, da populisti nisu previše skloni ljudskim pravima i međunarodnim institucijama koje ih štite, što je i logično jer su one dio liberalnog okvira kojeg oni kritiziraju kao nedemokratskog. Tko bi trebao imati neka prava ovisi o tome jesu li dio „naroda“ ili nisu. Međutim, ne može se generalizirati i reći da su *svi* populisti protiv ljudskih prava. U tom smislu treba se prisjetiti ranije navedene tipologije populista, lijevih i desnih (odnosno inkluzivnih i ekskluzivnih) – problematika kulture i grupnih identiteta, pa time i češće protivljenje ljudskim pravima, svojstveno je desničarskim populistima, dok smo na primjeru južnoameričkih ljevičarskih populista vidjeli da oni čak i proširuju uključenost raznih marginalnih skupina i njihova prava.

4.3. Populizam i socijalna država

Odnos populizma i socijalne države sličan je onome što sam maloprije rekao o populizmu i ljudskim pravima, pogotovo u kontekstu lijevih i desnih populista, kod kojih i ovdje postoje značajne razlike u pristupu socijalnoj državi/socijalnim

politikama. Kao primjer može se navesti vladavina Cháveza u Venezueli koji je, kao ljevičarski populist, izričito promovirao socio-ekonomsko uključivanje manjinskih grupa, a to je činio kroz uvođenje snažnijih redistributivnih politika i raznih socijalnih programa (zdravstvenih, obrazovnih i dr.) u kojima su često sudjelovale lokalne zajednice koje su identificirale potrebe na lokalnoj razini i pružale te usluge svojim članovima u suradnji s centralnom vladom (Roberts, 2017.: 137; 151). Kod desničarskih populista je situacija po pitanju socijalne države nešto zamršenija, ako ne i fascinantnija. Npr., Marine Le Pen i Švedski demokrati navedeni su kao primjeri populista koji su obilježeni kao desničarski (ili čak ultradesničarski), uglavnom zbog svoje retorike i stavovima prema migrantima, a u kontekstu socijalne države smatraju da njima socijalne programe i prava treba ograničiti (Eatwell i Goodwin, 2018.). U tom smislu, sličnost s tradicionalnim strankama desnog političkog spektra bi se mogla protumačiti u kontekstu tendencija „smanjenja“ socijalne države (ako ta prava ograničimo migrantima, onda smo i „smanjili“ socijalnu državu). Znamo da tradicionalne desne stranke često naglašavaju primat tržišta i smanjenje utjecaja socijalne države (neoliberalne vrijednosti), ali tu sličnosti s populistima, barem ovima koje smo naveli kao primjere, prestaju. Le Pen i Švedski demokrati se čak zalažu i za proširenje socijalne države/socijalnih programa (ali samo „domorocima“) i jače redistributivne politike (Eatwell i Goodwin, 2018.) – nešto što je ideološki svojstveno lijevim političkim opcijama, a ne desnim. Takav, isključujući pristup socijalnoj državi se u literaturi naziva *šovinizam blagostanja* („*welfare chauvinism*“) kojeg su prvo opisali (iako ne izričito) Andersen i Bjørklund (1990.: 212) kao *uvjerenje da socijalne usluge trebaju biti ograničene samo na „naše“*. Upravo je to temeljna odlika desničarskih populističkih opcija (isključivost) u pogledu socijalne države, ali druge razlike po pitanju socijalne države među takvim strankama mogu postojati (ne zagovaraju sve širenje socijalne države, postoje i oni neoliberalnih uvjerenja).

U nekim zemljama lijevi populistu su se pojavili kao jedan od odgovora na ekonomsku krizu 2000.-ih, npr. SYRIZA u Grčkoj koja je, kao rezultat strogih mjera štednje (koje su za posljedicu imale značajno rezanje socijalnih programa i osiromašenje društva), snažan naglasak u svom programu stavljala na borbu za socijalnu pravdu i proširenje socijalnih programa (Stavrakakis i sur., 2018.).

5. Zaključak

Populizam je zanimljiv fenomen. S jedne strane ujedinjuje, s druge strane isključuje. On je jednostavan - jednostavni su i problemi i njihovi uzroci, a još jednostavnija rješenja na te probleme. Ili barem tako tvrde populisti koji žele na takav način pridobiti podršku „naroda“. Populizam se pojavio u skoro svim dijelovima svijeta i poprimio je mnoge raznolike oblike. Trenutno ne pokazuje znakove posustajanja, naprotiv, čini se da stalno raste, barem u demokratskim društvima. Krize često potiču njegov nastanak, ali svakom populizmu ključna je argumentacija da te krize uzrokuju i održavaju „zle“ elite (najčešće političke, ali mogu biti ekonomske i dr.). Što je ili nije populizam još uvijek je tema mnogih rasprava u društvenoj zajednici. Neki kažu da je to samo stil izražavanja/komunikacije kroz učestalo pozivanje na narod, neki tvrde da je ideologija, makar „slaba“, dok mu neki negiraju to svojstvo. Neki smatraju da će populizma biti dokle god je i demokracije – populizam kao „sjena“ prati demokraciju i čeka svoj trenutak. Po nekima, populizam može imati blagotvoran učinak na demokraciju, pogotovo u opoziciji i to kad/ako uspije vladajućoj opoziciji na dnevni red staviti rješavanje problema koje oni smatraju važnima (ako ih smatraju važnima oni, onda ih smatra i narod jer populisti tvrde da oni, i samo oni, predstavljaju volju naroda). Tako se demokracija, argumentiraju, vraća svojim izvornim idejama i adresira probleme običnog puka, a ne elita. Drugi tvrde suprotno, da je populizam gotovo sigurno prijetnja demokratskom poretku, pogotovo njegovom liberalnom dijelu kakav postoji u većini zapadnih zemalja. Možda bi se ovakvi, naoko oprečni, pogledi o populizmu dali sažeti riječima iz jedne Balaševičeve pjesme (izvučeno iz konteksta): *„jedni ga hvale, drugi žale, treći kažu: e, moj brale...“*. Populizam i liberalni okvir današnjih demokracija na prvi pogled, zbog populističkog, manihejskog/antipluralističkog viđenja svijeta, čini se, ne idu „ruku pod ruku“. Ipak, situacija nije toliko jednoznačna i „čista“ kao što se čini. Razlike svakako postoje među populistima u pravom svijetu, a glavne razlike, uopćeno, uočavamo između lijevog i desnog pola populizma. Lijevi populistički češće su egalitarniji, katkad skloniji i proširenju postojećih prava, dok su desni populistički najčešće ekskluzivni – prava, smatraju, pripadaju samo „narodu“, dok ih negiraju „elitama“ (eventualno i drugim skupinama koje poistovjećuju s njima). U svakom slučaju, kakav god bio, populizam je tu i neće uskoro nestati, a kakve će posljedice ostaviti za sobom, pokazat će vrijeme.

POPIS TABLICA

Tablica 3.1. Ostiguyev (2009.b, prema Moffitt, 2016.) „visoko-nisko“ spektar političke komunikacije.....	9
Tablica 3.2. Prikaz broja istraživanja o tipovima populista Naxere i sur. (2023.)	19

POPIS SLIKA

Slika 3.1. Inkluzivni pristup populizmu Grbeše i Šalaja (2018.).....	14
Slika 4.1. Prikaz metaideologija Grbeše i Šalaja (2018.)	23

LITERATURA

1. Alston, P. (2017). The populist challenge to human rights. *Journal of Human Rights Practice*, 9(1), 1-15.
2. Andersen, J. G., & Bjørklund, T. (1990). Structural changes and new cleavages: The progress parties in Denmark and Norway. *Acta Sociologica*, 33(3), 195-217.
3. Arato, A., & Cohen, J. L. (2022). *Populism and civil society: The challenge to constitutional democracy*. Oxford University Press.
4. Basurto, J. (2012). Populism in Mexico: From Cárdenas to López Obrador. U: Conniff, M. L. (ur.), *Populism in Latin America*, str. 86-109. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
5. Berman, S. (2021). The causes of populism in the west. *Annual Review of Political Science*, 24(1), 71-88.
6. Bischi, G. I., Favaretto, F., & Carrera, E. J. S. (2020). Long-term causes of populism. *Journal of Economic Interaction and Coordination*, 1-29.
7. Block, E., & Negrine, R. (2017). The populist communication style: Toward a critical framework. *International journal of communication systems*, 11, 178-197.
8. Canovan, M. (1981). *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
9. Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political studies*, 47(1), 2-16.
10. CNBC. (2016, 14. rujna). Europe faces 'galloping populism,' Juncker warns in State of the Union address. *cncb.com*. Posjećeno 13.9.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.cncb.com/2016/09/14/europe-faces-galloping-populism-juncker-warns-in-state-of-the-union-address.html>
11. Deutsche Welle. (2018, 24. siječnja). Merkel at Davos: Right-wing populism is a 'poison'. *dw.com*. Posjećeno 13.9.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.dw.com/en/germanys-angela-merkel-decries-right-wing-populism-as-poison-at-davos-summit/a-42292865>

12. Devinney, T. M., & Hartwell, C. A. (2020). Varieties of populism. *Global Strategy Journal*, 10(1), 32-66.
13. Dornbusch, R., & Edwards, S. (1990). Macroeconomic populism. *Journal of Development Economics*, 32(2), 247-277.
14. Eatwell, R., & Goodwin, M. (2018). *National populism: The revolt against liberal democracy*. Penguin UK.
15. Fuentes, J. F. (2020). Populism: The timeline of a concept. *Contributions to the History of Concepts*, 15(1), 47-68.
16. Gidron, N., & Hall, P. A. (2020). Populism as a problem of social integration. *Comparative Political Studies*, 53(7), 1027-1059.
17. Grbeša, M., & Šalaj, B. (2018). *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIM Press.
18. Grbeša, M., & Šalaj, B. (2019). An inclusive approach in Croatia. U: Hawkins, K. A., Carlin, R. E., Littvay, L., & Rovira Kaltwasser, C. (ur.), *The ideational approach to populism: Concept, theory, and analysis*, str. 67-89. Abingdon: Routledge.
19. Hawkins, K.A., Read, M., & Pauwels, T. (2017). Populism and Its Causes. U: Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (ur.), *The Oxford handbook of populism*, str. 354-377. Oxford: Oxford University Press.
20. Helfer, L. R. (2020). Populism and international human rights law institutions: A survival guide. U: G. L. Neuman (ur.), *Populism and international human rights law*, str. 218-249. Cambridge University Press.
21. Herkman, J. (2022). *A cultural approach to populism*. Abingdon: Routledge.
22. Horowitz, J. (2012). Populism and Its Legacies in Argentina. U: Conniff, M. L. (ur.), *Populism in Latin America*, str. 23-47. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
23. Huber, R. A., & Schimpf, C. H. (2017). On the distinct effects of left-wing and right-wing populism on democratic quality. *Politics and governance*, 5(4), 146-165.

24. Jagers, J., & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European journal of political research*, 46(3), 319-345.
25. Kaltwasser, C. R. (2016). Populism in Latin America and beyond: Concept, causes, and consequences. *Comparative Politics Newsletter*, 26(1), 72-77.
26. Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (2017). Populism: An Overview of the Concept and the State of the Art. U: Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (ur.), *The Oxford handbook of populism*, str. 16-45. Oxford: Oxford University Press.
27. Katsambekis, G. (2022). Constructing 'the people' of populism: A critique of the ideational approach from a discursive perspective. *Journal of Political Ideologies*, 27(1), 53-74.
28. Koch, C. M. (2021). Varieties of populism and the challenges to Global Constitutionalism: Dangers, promises and implications. *Global Constitutionalism*, 10(3), 400-438.
29. Lacey, N. (2019). Populism and the Rule of Law. *Annual Review of Law and Social Science*, 15(1), 79-96.
30. Mansbridge, J., & Macedo, S. (2019). Populism and democratic theory. *Annual Review of Law and Social Science*, 15(1), 59-77.
31. Margalit, Y. (2019). Economic insecurity and the causes of populism, reconsidered. *Journal of Economic Perspectives*, 33(4), 152-170.
32. Moffitt, B. (2016). *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford: Stanford University Press.
33. Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39(4), 541-563.
34. Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. U: Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (ur.), *Populism in Europe*

and the Americas: Threat or corrective for democracy?, str. 1-26. New York: Cambridge University Press.

35. Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and opposition*, 48(2), 147-174.

36. Mudde, C. (2021). Populism in Europe: an illiberal democratic response to undemocratic liberalism (The Government and Opposition/Leonard Schapiro Lecture 2019). *Government and Opposition*, 56(4), 577-597.

37. Müller, J.-W. (2016). *What is populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

38. Naxera, V., Kaše, V., & Stulík, O. (2023). ‘The more populism types you know, the better political scientist you are?’ Machine-learning based meta-analysis of populism types in the political science literature. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-18.

39. Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.

40. O’Byrne, D. J. (2019). The rise of populism, the demise of the neoliberal and neoconservative globalist projects, and the war on human rights. *International Critical Thought*, 9(2), 254-268.

41. Petrov, J. (2020). The populist challenge to the European Court of Human Rights. *International journal of constitutional law*, 18(2), 476-508.

42. Roberts, K. M. (2017). Populism and democracy in Venezuela under Hugo Chávez. U: Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (ur.), *The Oxford handbook of populism*, str. 136-159. Oxford: Oxford University Press.

43. Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of political ideologies*, 13(1), 95-110.

44. Stavrakakis, Y., Katsambekis, G., Kioupiolis, A., Nikisianis, N., & Siomos, T. (2018). Populism, anti-populism and crisis. *Contemporary Political Theory*, 17, 4-27.

45. Schroeder, R. (2020). The dangerous myth of populism as a thin ideology. *Populism*, 3(1), 13-28.
46. Taggart, P. (2000). *Populism: Concepts in the social sciences*. Buckingham: Open University Press.
47. Thomassen, L. (2024). Ernesto Laclau, Chantal Mouffe and the discursive approach. U: Stavrakakis, Y., & Katsambekis, G. (ur.), *Research Handbook on Populism*, str. 142-153. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
48. Urbinati, N. (2019). Political theory of populism. *Annual review of political science*, 22(1), 111-127.
49. Večernji list. (2018, 30. prosinca). Veliki intervju Andreja Plenkovića: Suprotno populistima, borit ću se da Hrvatska ide naprijed. *vecernji.hr*. Posjećeno 13.9.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.vecernji.hr/vijesti/veliki-intervju-andreja-plenkovica-suprotno-populistima-borit-cu-se-da-hrvatska-ide-naprijed-1291826>
50. Weyland, K. (2001). Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics. *Comparative politics*, 1-22.
51. Weyland, K. (2024). Populism as a political strategy. U: Stavrakakis, Y., & Katsambekis, G. (ur.), *Research Handbook on Populism*, str. 154-165. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.